Varia Atque Breviora

Ta' A. Cremona

GHILTIJIET FIL-KITBA MALTIJA

IL-VOKALI "I" FIL-BIDU TAL-KELMA

XI kittieba ħaduha bi drawwa li dejjem jaqtgħu l-vokali *i* tal-kelma, meta dil-kelma taħbat wara kelma li tispiċċa b'vokali. Dan jagħmluh bla ma jqisu xejn fuq il-valur etimoloġiku jew grammatikali tal-vokali fil-bidu tat-tieni kelma.

Illi wieħed jaqta' l-kelma *i* wara kelma li tispiċċa b'vokali xi kittieba jeħduha bħala regula ġenerali, u dan juri fihom nuqqas kbir ta' reqqa fil-kitba. Dana l-iktar li narawh fl-istampa ta' ġurnali, biex ma ngħidx ta' xi rivisti wkoll, u f'xi kotba 'l hawn u 'l hinn.

Ir-regula hi (u nixtieqn li l-kittieba jifhmuha tajjeb) li *l-vokali* i *fil-bidu tal-kelma tinxtorob mill-vokali tal-kelma ta' qabilha meta dik il-vokali mhix biċċa mill-istess kelma.* Għalhekk jagħmel ħażin min jikteb: *hu kkorda magħhom; huma kkmandaw, huwa kkastiga, huwa llawdja, kienu xxurtjati*, flok: *hu ikkorda magħhom; huma ikkmandaw; huwa ikkastiga; huwa illawdja; kienu ixxurtjati*, fejn l-*i* tal-bidu tal-kelma wara oħra li tispiċċa b'vokali hija tal-kelma, fil-kelmiet: *ikkorda; ikkmandaw; ikkastiga; illawdja; ixxurtjat*. Hekk ukoll ħażin min jikteb *ħafna mpjegati* flok *ħafna impjegati; jagħtu mportanza* flok *jagħtu importanza; kellu nteress* flok *interess*, eċċ.

Iżda, imbagħad niktbu: *meta ndifen* u mhux *meta indifen; kienu mdaħħlin fil-lista* u mhux *kienu imdaħħlin fil-lista.*

Hekk ukoll ma tistax twaqqa' l-vokali *i* meta din l-*i* hija biċċa mill-kelma f'ismijiet li ġejjin minn ilsna oħra, bħal fil-kelma *Ingliż* fejn l-*i* tal-bidu tal-kelma xi wħud jaqtugħa meta din il-kelma taħbat wara oħra li tispiċċa b'vokali u jiktbu *Ngliżi*. Eż: *Kienu ħafna nisa Ngliżi* flok *Ingliżi.*

Regula oħra hija dik li ma tistax twaqqa' l-vokali *i* tal-bidu tal-kelma wara kelma oħra li tispiċċa b'vokali, meta l-*i* għandha valur grammatikali u mhux fonetiku *(prostetiku)* jew valur etimoloġiku. Għalhekk niktbu: *Morru iktbu; staqsiena isimna: qabadlu idu; lewnu isfar; agħma iżraq.*

Hemm min jidhirlu li għandu jbiddel l-*i* f'*j* meta l-*i* taħbat wara oħra li tispiċċa b'vokali. Ngħidu aħna: *jsimna* flok *isimna:*

jtjeb flok *itjeb; jktbu* flok *iktbu* fejn l-*i* jbiddluha f'*j*. Ir-regula hi li l-*j* (*ja*) tista' tinxtorob u ssir *i*, meta din taħbat bejn żewġ konsonanti; imma l-*i* ma tistax issir *j*. Hekk nistgħu niktbu: *Hu mar idur*, flok *jdur;* imma ma nistgħux niktbu: *lewnu jkħal* flok *ikħal; dan l-inbid togħmtu jtjeb minn l-ieħor*, flok *itjeb*.

Fuq dawn l-irqaqat ta' kitba, kiteb ukoll il-Prof. Mgr. Dun P.P. Saydon *f'Leħen il-Malti* ta' Ottubru u Novembru-Diċembru, 1934.

KRITIĊI U KRITIKI

Xi wħud mill-kittieba jieħdu wkoll bħala regula fissa dik li fl-inflessjoni ta' nom il-konsonanti għandhom jibqgħu l-istess, ukoll fi kliem barrani. Iżda xi reguli għandhom l-eċċezzjonijiet tagħhom, l-aktar meta xi kliem barrani jidħol fil-Malti. Il-kelmiet bħalma huma *kritika*, *grammatika* meta jiġu biex naqilbuhom għal plural fil-Malti jieħdu dawk id-desinenzi ta' plurali li jagħżluhom fit-tifsira tagħhom, bħalma nsibu fit-Taljan. Sew il-kelma *kritika*, kemm il-kelma *grammatika*, jieħdu l-plurali *kritiki* u *kritiċi; grammatiki* u *grammatiċi; kritiki*, bħala nom. Eż: *Il-kritiki li saru fuq dak li kien kiteb eċċ.*, u *kritiċi* bħala aġġettiv; hekk ngħidu *studji kritiċi* u mhux *studji kritiki*. Hekk ngħidu *grammatiki* plural ta' *grammatika*, u *grammatiċi* plural ta' l-aġġettiv *grammatiku*. Hekk nistgħu ngħidu illi dak il-kliem misluf mit-Taljan li jispiċċa bid-desidenza *co* jew *ca* b'tifsira ta' aġġettiv, fil-plural Malti jieħu d-desinenza *ċi* u mhux *ki*. Hekk ngħidu: *pubbliċi* u mhux *pubbliki* (Eż: *Atti Pubbliċi*); *akkademiċi* u mhux *akkademiki; prattiċi* u mhux *prattiki, fantastiċi* u mhux *fantastiki*.

Il-kelma *Awstrja* xi wħud jiktbuha *Awstrija* meta għandha tinkiteb *Awstrja; industrija* flok *industrja*.

METATESI U AFERESI FI KLIEM MALTI MISLUF

Il-*metatesi*, jiġifieri taqlib ta' ittri fil-kelma hija ħaġa komuni f'ħalq in-nies ta' mingħajr skola; fost dan il-kliem insemmu xi ftit ġejjin mit-Taljan, bħalma huma: *Ranġis* minn *narcisio; kanolla* minn *colonna; Tirnità* minn *Trinità; straport* minn *trasporto; timplor* minn *punteruolo; kurkant* minn *croccante; purfum* minn *profumo; pirċieda* minn *proteggere*.

Insibu wkoll *metatesi* fi kliem Malti bħal: *Jikbi* flok *jibki; bil-wiefqa* flok *bil-wieqfa; qbajna* flok *bqajna*.

Insibu wokll *metatesi* fi kliem imnissel mill-Għarbi bħal fil-

kelmiet: *ġibed* flok *ġadab;* hekk *ġebbieda* flok il-kelma Għarbija *ġallâba; ġlied* flok *ġadâl* mill-għerq *ġadal(a)*.

L-*Aferesi*, jiġifieri qtugħ ta' ittra jew sillaba fil-bidu tal-kelma nsibuha f'ħafna kliem bil-Malti aktarx ġejjin mit-Taljan, fosthom nistgħu nsemmu dawn: *sptar* minn *ospedale; anterna* minn *lanterna; otterija* minn *lotterija; attiċini* minn *lattiċini; fabbli* minn *affabile; stoċċ* minn *astuccio; ittra* minn *lettera; spraġ* minn *asparago; storbju* minn *disturbo; rambaġġ* minn *arrembaggio; riegnu* minn *origano; lastku* minn *elastico; żarma* minn *disarmare; Lixandra* minn *Alessandria; Taljan* minn *Italiano; alonga* minn *alalonga; ardu* minn *lardo* jew *lard* (Ingl.); *ajk* minn *laico*; u oħrajn.